

Zarys gramatyki języka niemieckiego

Opracował dr Krzysztof Tkaczyk

I. MORFOLOGIA I SŁOWOTWÓRSTWO (*DIE MORPHOLOGIE UND DIE WORTBILDUNG*)

1. Typy morfemów (*Klassen der Morpheme*)

Najmniejszą jednostką językową posiadającą znaczenie jest morfem (*das Morphem*). Ze względu na pełnione funkcje wyróżnia się następujące typy morfemów: morfemy leksykalne, zwane także rdzennymi (*Stammmorpheme*), które są nośnikami znaczenia wyrazu i mogą stanowić samodzielne wyrazy, np. **Kind**, **Kinder**, morfemy słowotwórcze (*Wortbildungsmorpheme*) służące do tworzenia nowych wyrazów, np. **-lich** w **mens**lich****, oraz morfemy gramatyczne, zwane też fleksyjnymi (*Flexionsmorpheme*), informujące o relacjach wewnątrzjęzykowych, np.: końcówka **-es** w dopełniaczu: **Kindes**, końcówka **-te** w czasie przeszłym Präteritum: **machte** lub rodzajnik w określonym przypadku, np.: **dem Freund**.

2. Procesy słowotwórcze (*Die Wortbildungsprozesse*)

Najważniejszymi procesami słowotwórczymi, które wciąż wzbogacają język niemiecki o nowe wyrazy, są kompozycja, derywacja i konwersja.

2.1. Kompozycja (*Die Komposition/Zusammensetzung*)

Kompozycją nazywamy tworzenie wyrazów złożonych, czyli złożzeń. Złożenie zawiera więcej niż jeden morfem leksykalny, przy czym zazwyczaj przynajmniej jeden człon złożenia jest samodzielnym wyrazem, pozostałe mogą być wyrazami samodzielnymi bądź niesamodzielnymi morfemami, np.: złożenie **Apfelsaft** składa się z dwóch samodzielnych wyrazów **Apfel** + **Saft**, złożenie **Suchmaschine** z morfemu czasownikowego **such-** i wyrazu samodzielnego **Maschine**. Złożenia mogą powstawać z wykorzystaniem międzyrostków (*Interfixe*) **-e-**, **-er-**, **-en-**, **-es-**, **-n-**, **-s-**, np.: **Arbeitsamt**, **Eierschale** lub bez nich, np.: **Fensterbrett**, **Schreibtisch** i mogą się składać z wielu elementów, np.: **Maschinenbauindustrie**, **Hochgeschwindigkeitsinternetzugang**.

2.2. Derywacja (*Die Derivation/Ableitung*)

Drugim ważnym procesem słowotwórczym w języku niemieckim jest derywacja (*Derivation/Ableitung*), a więc tworzenie wyrazów pochodnych (*Derivate*) za pomocą zrostków (*Affixe*). Podstawą derywacji jest wyraz lub morfem leksykalny, z którego, najczęściej poprzez przyrostki (*Suffixe*) bądź przedrostki (*Präfixe*), formułuje się nowe wyrazy, np.: **frucht**bar****, **un**mittel**bar**. Derywaty mogą także powstawać przez łączenie ze sobą grup wyrazowych, tzw. fraz, np.: **in Stand setzen** → **Instandsetzung**, bądź też poprzez derywację wewnętrzną (zerową), na skutek której powstają wyrazy bezsufiksalne, np.: **der Lauf**.

2.3. Konwersja (*Die Konversion*)

Konwersja jest natomiast procesem przenoszenia wyrazu do innej klasy wyrazów (części mowy) bez zasadniczej zmiany jego formy. Najczęściej spotykaną formą konwersji w języku niemieckim jest substantywizacja, a więc przenoszenie wyrazów do klasy rzeczowników, np. substantywizacja czasowników, w wyniku której powstają rzeczowniki rodzaju nijakiego: **essen** → **das Essen** lub substantywizacja przymiotników i imiesłów, w wyniku której tworzone są rzeczowniki zachowujące się pod względem formalnym jak przymiotniki, np.: **krank** → **der/die Kranke**, **die Kranken**, **ein Kranker/eine Kranke**, **Kranke**. Niezwykle żywotnym procesem słowotwórczym współczesnej niemczyzny jest ponadto tworzenie skrótów i skrótowców (*Kurzwortbildung*), takich jak np.: **ARD**, **BRD**, **ZDF**, **GmbH**, **Auto**, **Bus** i wiele innych, powstających każdego dnia.

3. Części mowy (*Die Wortarten*)

W języku niemieckim wyróżniamy następujące części mowy: czasownik (*das Verb*), rzeczownik (*das Substantiv*), rodzajnik (*der Artikel*), zaimek (*das Pronomen*), przymiotnik (*das Adjektiv*), przysłówek (*das Adverb*), przyimek (*die Präposition*), spójnik (*die Konjunktion*), liczebnik (*das Numerales*), partykułę (*die Partikel*), słowo modalne (*das Modalwort*) i wykrzyknik (*die Interjektion*).

3.1. Czasownik (*Das Verb*)

Czasownik to część mowy określająca czynności i stany, odmieniająca się przez osoby, liczby, czasy, tryby i strony.